

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

КАПІТАН Ольга Ігорівна - асистент кафедри права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, PhD

**УДК 338.24.021.8
DOI 10.32782/LAW.UA.2020.3.5**

В статті розглядається специфіка розвитку соціальної сфери України в умовах інтеграційних процесів. Наведена порівняльна характеристика окремих соціально-економічних показників України та країн-членів Євросоюзу. Розглянуті основні моделі соціальних державств та визначено їх відмінності, а також особливості фінансування в сучасних умовах. Охарактеризовано ознаки національної моделі соціальної політики та визначено основні напрями подальшого розвитку.

Ключові слова: соціальне державство, соціальна сфера, державне управління, державне регулювання, публічне регулювання, реформування, євроінтеграція.

Постановка проблеми

Стратегічним напрямом зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу, що передбачає наближення до політичних, юридичних, економічних та соціально-культурних стандартів ЄС. Процес реформування дозволить підвищити рівень життя населення шляхом досягнення соціальної справедливості.

Однак, сьогодні в Україні існують проблеми соціального, політичного та економічного характеру, від результативності вирішення яких залежить успішність курсу на євроінтеграцію та подальший розвиток держави загалом [1, с. 8].

Процес реформування в Україні все більшою мірою набуває соціальної орієнтації, відповідно до європейських стандартів, що дасть змогу створити найкращі умови для життєдіяльності людей і досягти соціальної справедливості. Саме в соціальній сфері проявляється сутність соціальної політики держави, реалізується соціальний захист і соціальні права людини. Отже, ефективне функціонування соціальної сфери є одним із пріоритетних завдань на сучасному етапі соціально-економічного розвитку держави в контексті євроінтеграції [2, с. 344].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання регулювання соціальної сфери, окремих напрямів соціальної політики висвітлено в працях В. Авер'янова, М. Асжиної, Ю. Битяка, В. Білоуса, Н. Бортник, Н. Гнидюка, І. Грицяка, Г. Дмитрієвої, А. Донця, В. Заросила, В. Кернза, В. Колпакова, Н. Лесько, Н. Литвин, В. Муравйова, Н. Мужикової, В. Пузирного, О. Рудіка, Л. Семинога, А. Сергєєва, С. Стеценка, І. Хомишин, Г. Чибрикова, П. Шевчука тощо.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування та розвитку соціальної сфери в умовах євроінтеграції.

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми

Незважаючи на достатньо велику кількість досліджень та наукових праць у цій

сфері, аналіз законодавчого підґрунтя регулювання соціальної політики потребує постійного вивчення, в силу його динамічності, викликаній змінами ситуації та вимогами ЄС.

Виклад основного матеріалу

Нині соціальна політика України характеризується політичною невизначеністю. Недотримання прав людини, відсутність повної свободи засобів масової інформації, постійні зміни в напрямках зовнішньої політики, відсутність досконалого законодавства тощо заважають утвердженню України як демократичної держави. У таких умовах соціальна сфера лишається слабко розвинутою. О. Крюков наголошує на тому, що важливим чинником соціального забезпечення є соціальна безпека людини, яка включає рівень та якість життя. Крім того, на рівень соціальної захищеності суспільства впливає соціально-економічний розвиток країни [3, с. 6].

Н. Пігуль зазначає, що Україна за економічними характеристиками значно відстає від країн-членів ЄС. Ключовими показниками, що відображають стан соціальної політики держави є ВВП на душу населення та Індекс людського розвитку. Обсяг ВВП на душу населення в Україні дорівнює 3862 доларів, у той час як середнє значення в ЄС – 32125 доларів. Індекс людського розвитку в Україні становить 0,734, що відповідає 83 позиції з 187 країн [2, с. 345]. Аналізуючи сучасне соціальне становище України, В. Грузєва приходять до висновку, що в умовах соціально-економічної кризи посилились негативні тенденції в усіх сферах життя суспільства: загальний низький рівень життя, прогресуюче безробіття, демографічна криза, соціальна незахищеність більшої частини населення [4].

Соціальна політика є важливою складовою внутрішньої політики будь-якої країни, регулює соціально-економічні стосунки і знаходиться у підпорядкуванні уряду кожної окремої держави. Згідно з дослідженнями вчених, все більшу актуальність набуває завдання формування єдиної соціальної політики Європейського Союзу. Проблеми впровадження єдиної стратегії соціальної політи-

ки для країн ЄС сьогодні ще не отримали детального розгляду в науковій літературі, хоча регламентуються низкою нормативних актів. До сьогодні соціальній політиці ЄС у процесі європейської інтеграції надавалося другорядне значення в порівнянні з дослідженнями політичних та економічних аспектів інтеграції. Хоча стали з'являтися наукові і аналітичні праці, спрямовані на аналіз соціальних аспектів європейської інтеграції.

Перші звернення до правового соціального захисту в Європейському Союзі закладені в соціальних ідеях, які були закріплені в 1957 р. Римським договором про заснування Європейського економічного співтовариства [6]. У цьому договорі визначається, що Співтовариство та держави-члени повинні сприяти покращенню життя та умов праці трудящих.

Основні аспекти соціального захисту були визначені також Європейською соціальною хартією, яка була прийнята Радою Європи 18 жовтня 1961 року. Вона проголосила соціальні права і свободи, встановила контрольний механізм, покликаний гарантувати дотримання цих прав і свобод державами-учасниками [5, с. 93].

Зрозуміло, це цілком логічно, оскільки згідно з універсальними та регіональними міжнародними актами у сфері прав людини право на соціальне забезпечення і соціальний захист реалізується на національному рівні відповідно до структури і ресурсів кожної держави за допомогою створення дієвих механізмів і завдяки міжнародному співробітництву. Отже, правове регулювання соціального забезпечення здійснюється на двох рівнях: міжнародному та внутрішньодержавному. При цьому всі найважливіші питання у сфері соціального забезпечення вирішуються на внутрішньодержавному рівні, тому що тільки держава має повноваження, з одного боку, самостійно встановити національну систему соціального забезпечення, а з іншого – реалізувати в ній відповідні міжнародні стандарти, визнавши обов'язковість тих чи інших міжнародних актів, уклавши міжнародні договори, що містять стандарти соціального забезпечення і захисту, або використовуючи як орієнтири міжнародні акти «м'якого» права.

Докладно вивчаючи публікації з цього питання [8; 9], вкажемо, що міжнародні стандарти соціального забезпечення мають певні ознаки:

1) вони закріплені у правових актах міжнародного характеру (наприклад, у документах міжнародних організацій або в міждержавних договорах);

2) спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення за допомогою взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного правопорядків;

3) мають модельний характер, який дозволяє визначати і встановлювати засади соціального забезпечення, що дає державам-учасникам за наявності достатніх фінансових і матеріальних ресурсів можливість підвищувати рівень соціальних гарантій;

4) у механізмі міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення виступають правовими засобами;

5) є орієнтиром при формуванні національної системи соціального забезпечення, що мусить відповідати сучасним уявленням цивілізованого суспільства про умови і рівень соціальної підтримки населення; хоча є добровільно прийнятими (у разі ратифікації конвенцій чи угод, що їх закріплюють) [7, с. 4].

Виходячи з цього, міжнародні стандарти соціального забезпечення слід розглядати як модельні правові засоби, послуговуючись якими держави встановлюють і реалізують узгоджені вимоги до сучасних систем соціального забезпечення.

Спробуємо розібратися зі станом справ у нашій державі. Н. Пігуль зазначає, що Україна за економічними характеристиками значно відстає від країн-членів ЄС [2, с. 345].

Офіційна статистика свідчить про посилення несприятливих соціально-економічних умов життя з часів проголошення незалежності. Триває зубожіння населення. Так, за даними глави Асоціації постачальників торговельних мереж України Олексія Дорошенка: в I кварталі 2017 року українці витратили на продукти на 1,7% більше, ніж витрачали в останньому кварталі 2016 року. При цьому, за цей час на 2,1% сімейного бюджету громадян України збільшилися витрати на охорону здоров'я [10].

Отже, вітчизняна соціальна сфера перебуває в незадовільному стані. Для покращення ситуації, перш за все, необхідно владнати проблеми економічного та політичного характеру, паралельно впроваджуючи реформи, спрямовані на покращення рівня життя населення. На цей момент пенсійна та медична реформа знаходяться лише на початковій стадії, тож рано говорити про їх результативність. Однак, доцільність ставити під сумнів не доводиться, беручи до уваги стан соціальної сфери в Україні на сьогодні.

Передусім наголосимо, що навіть після визнання стратегічним пріоритетом орієнтацію на європейську модель український законодавець неодноразово використовував (мабуть, за звичкою) властиві для радянських часів пільги, які частіше за все напередодні чергових виборів впроваджувалися чи пропонувалися для нових категорій громадян. Як наслідок, держава, не маючи необхідних ресурсів, брала на себе додаткові зобов'язання у сфері соціального захисту і соціального забезпечення, що не мало жодного соціального чи економічного ефекту, крім встановлення привілеїв для представників певних професій або окремих соціальних груп. Звісно, так не може відбуватися, це неприпустимо.

Крім того, чинне на сьогодні законодавство у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, по-перше, складається з прийнятих у різний час і нерідко доволі суперечливих законодавчих актів, по-друге, встановлює значно більше різноманітних видів пільг, соціальних виплат і соціальних послуг, аніж це передбачено Конституцією чи міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

У дискурсі розглядуваної проблеми доцільно звернути увагу на класифікацію, яка була запропонована провідним західним соціологом Г. Еспінг-Андерсеном у книзі «The Three Worlds of Welfare Capitalism», щодо моделей соціальної держави [12]. Виходячи із загальних принципів держави добробуту, учений виділяє три типи такої держави, що, власне, і становлять основні моделі сучасної соціальної політики, які існують в економічно розвинених країнах. Для їх характеристики та аналізу Г. Еспінг-

Андерсен пропонує такі параметри: рівень декомодифікації (рівень надання державою громадянам можливості підтримувати певні стандарти існування, незалежно від дії ринкових сил; припускає заміщення ринкового принципу розподілу товарів і послуг за допомогою інструментів соціальної політики); стратифікація суспільства та державне втручання (інтервенція) [11, с. 124]. На основі цих параметрів учений виділяє три типи (режими) сучасної держави загального добробуту. Перший тип – неоліберальний (англо-американський), який характеризується низьким рівнем декомодифікації, значною стратифікацією суспільства та державним втручанням, що здійснюється у формі регулювання ринків. Другий тип – консервативно-корпоративістський (франко-німецький), який відрізняється високим рівнем декомодифікації; стратифікація суспільства – сильна; втручання держави здійснюється у формі прямого надання фінансового забезпечення та регулювання ринків. Третій тип – соціально-демократичний (скандинавський, шведська модель соціальної політики): рівень декомодифікації – високий; стратифікація суспільства – слабка; втручання держави здійснюється у формі прямого надання фінансового забезпечення [12].

Яскравим прикладом соціал-демократичної моделі є Швеція. Найважливішим компонентом соціальної політики Швеції та ключовим елементом шведської «держави загального добробуту» є система соціального захисту. У шведській моделі головну роль відіграє соціальна політика, яка покликана створювати більш-менш нормальні умови відтворення робочої сили і є засобом зняття соціальної напруженості.

Соціальне страхування становить основний елемент шведської соціальної політики загального добробуту. Офіційні документи Швеції підкреслюють основну мету системи соціального страхування – забезпечити людину захистом у разі хвороби, при наданні медичної допомоги, народженні дитини та по старості, у зв'язку з нещасними випадками та хворобами з виробничої причини і безробіття. Нужденним виплачується грошова допомога, яка встановлена державою. У свою чергу, жорстка податкова сис-

тема є фінансовою базою для різного роду трансфертних платежів і для розгортання широкої мережі високоякісних соціальних послуг. Значна роль трансфертних платежів тягне за собою активне втручання шведської держави у функціонування органів соціального страхування, які перебувають під суворим державним контролем і фінансуються значною мірою за рахунок державного бюджету.

Під час економічних труднощів у Швеції в 1990-х рр. принцип загального соціального забезпечення був предметом обговорення, але більшість політичних партій і громадян підтримали принципи загального соціального розподілу, що фінансується з державних і місцевих ресурсів, податків.

Однією з визначальних рис шведської моделі є високий рівень національної солідарності. Сьогодні це проявляється в консолідації основної маси населення в прагненні до досягнення високого рівня соціальних гарантій та економічного добробуту.

Доцільно зазначити, що в сучасних соціально-економічних умовах в Україні держава встановила основні державні соціальні гарантії з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. До числа основних державних соціальних гарантій належать мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інші соціальні виплати [13]. Основні державні соціальні гарантії, які є ключовим джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму.

В Україні базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти [11, с. 125].

Європейський досвід свідчить також, що в деяких країнах існує захисний бар'єр для малозабезпечених громадян – закон про мінімальну заробітну плату та її періодичну індексацію. Тобто залежно від зростання споживчих цін змінюється й розмір мінімальної заробітної платні. В Італії механізм індекса-

ції запускається при зростанні індексу цін на 1%, в Данії – на 3 %, в Бельгії – на 2%, в Люксембурзі – на 2,5% відсотки. У деяких країнах, наприклад, Франції, Швейцарії, індексація охоплює не все населення, а лише частину найманих робітників. В Україні ж, на жаль, постійного характеру набула тенденція невідповідності прожиткового мінімуму до реальних потреб, внаслідок постійного зростання цін [1, с. 11].

Висновки

Отже, сьогодні соціальна сфера України має низку невирішених проблем, спричинених внаслідок відсутності чітких напрямків соціальної політики та економічно-політичної стабільності. Як результат спостерігається безробіття, глибоке соціальне розшарування, погіршення демографічної ситуації та умов життя населення в цілому [1, с. 11].

Беручи до уваги курс України на євроінтеграцію, доцільно адаптувати певний досвід європейських країн до національних реалій з метою розвитку соціальної сфери. Впровадження у соціальну сферу європейських стандартів забезпечить підвищення рівня життя населення, що позитивно вплине на соціально-економічну ситуацію в Україні. Тож в цих умовах пріоритетним є реформування соціальної сфери, початок якому вже покладено. Беручи до уваги курс України на євроінтеграцію, доцільно адаптувати певний досвід європейських країн до національних реалій з метою розвитку соціальної сфери. Впровадження у соціальну сферу європейських стандартів забезпечить підвищення рівня життя населення, що позитивно вплине на соціально-економічну ситуацію в Україні [11, с. 12].

Курс на євроінтеграцію є для України дуже важливим. Щоб реалізувати це прагнення, наша країна має виконати умови політичного, економічного, правового, географічного та формального характеру. На жаль, Україна сьогодні відповідає лише географічним.

На нашу думку, першочерговим завданням державної політики у соціальній сфері повинно стати гарантування соціальних цінностей, створення функціонуючої ринкової економіки, яка здатна конкурувати на

міжнародній арені та забезпечення політичної стабільності. Лише за таких умов можна досягти благополуччя для населення та вступу до ЄС.

Нині серед населення поширена думка, що вступ до Європейського Союзу забезпечить життя високого рівня. Проте, членство в ЄС – не причина позитивних змін, а наслідок. Необхідно усвідомлювати, що це досить тривалий процес, адже неможливо за короткий час досягти рівня розвинених країн світу, проте, головне мати це за мету та діяти. Тож доцільно створити власну модель соціального захисту з врахуванням історичних та національних особливостей України, при цьому звертаючись до досвіду країн Європи.

Література

1. Семенов В.М., Рагуліна Ю.М. Імплементація в Україні Європейського досвіду державного управління соціальною сферою. *Правові горизонти*: тези Міжнародної наукової конференції. Суми: Сумський державний університет, 2017. С. 7–13.
2. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Розвиток соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 344–349.
3. Крюков О.І. Соціальна забезпеченість населення як чинник побудови соціальної держави: Україна та європейський досвід. *Державне будівництво*. 2009. № 2.- С. 5–9.
4. Грузєва В. Ю Соціальне становище України та шляхи вдосконалення системи управління соціальною сферою. Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58455.doc.htm.
5. Сverdlova Ю.О. Нормативно-правове регулювання соціальної політики Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2013. № 1. Том 1. С. 93–100.
6. Право Європейського Союзу: підруч. / кол. авт., за ред. В.І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається специфіка розвитку соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів. Наведена порівняльна характеристика окремих соціально-економічних показників України та країн-членів Євросоюзу. Досліджено основні моделі соціальних держав та визначені їх відмінності, а також особливості фінансування в сучасних умовах. Охарактеризовані ознаки вітчизняної моделі соціальної політики та визначені основні напрями її подальшого розвитку.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна сфера, державне управління, державне регулювання, публічне регулювання, реформування, євроінтеграція.

SUMMARY

The article deals with the specifics of the development of the social sphere of Ukraine in the context of European integration processes. The comparative characteristics of individual socio-economic indicators of Ukraine and EU member states are presented. The basic models of welfare states are investigated and their differences are determined, as well as peculiarities of financing in modern conditions. Characteristics of the domestic model of social policy are characterized and the main directions of its further development are defined.

Key words: social state, social sphere, public administration, state regulation, public regulation, reform, European integration.

7. Клименко Л.А. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 2 (12). С. 1–9.

8. Дутчак А. В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5/126.pdf>

9. Юшко А. М., Швець Н. М. Міжнародні соціальні стандарти: [навч. посіб.] / за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 121 с.

10. Зубожіння українців триває: частка витрат на продукти збільшується. Перше інформаційне агентство. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/zubozhinnia-ukrayintsiv-tryvaye-chastka-vytrat-naprodukty-zbilshuyetsia/>.

11. Матяж С.В. Європейські стандарти в соціальній сфері: досвід для України. *Наукові праці. Соціологія*. 2013. Вип. 199. Том 211. С. 123–126.

12. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990. 35 p. URL: <http://sites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1134169.files/Readings%20on%20Social%20Democracy/Esping%20Anderson%20-%20The%20Three%20Worlds%20of%20Welfare%20Capitalism.pdf>.

13. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.